

Liefde in tijden van detentie

Ryan van Eijk, Theo W.A. de Wit, Reijer J. de Vries & Sjaak Körver (red.)

ISBN: 9789462405868

Deel 13

Publicatiereeks van het Centrum voor Justitiepastoraat

Tilburg/Amsterdam

Colophon

Published by:

Wolf Legal Publishers (WLP)

PO Box 31051

6503 CB Nijmegen

The Netherlands

info@wolfpublishers.nl

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher. Whilst the authors, editors and publisher have tried to ensure the accuracy of this publication, the publisher, authors and editors cannot accept responsibility for any errors, omissions, misstatements, or mistakes and accept no responsibility for the use of the information presented in this work.

Inhoudsopgave

Inleiding: Liefde in tijden van detentie Ryan van Eijk & Theo W.A. de Wit	7
Agapè ('liefde'): een omstreten grondmotief in de Westerse cultuur Govert Buijs	13
Aandacht voor vaderschap in tijden van detentie Joni Reef	33
Liefde heeft een lange adem... Jan Lange	47
Liefde: passie, deugd en inoefening Toke Elshof	59
Een ambivalente liefde: de relatie tussen gevangenis(straf) en christendom Ryan van Eijk	75
Uit liefde <i>Concepción en Julia: historische vernieuwers in de zorg voor gevangenen</i> Jorge García Cuerva	93
Uit het veld	105
Justitiepastoraat: een doorslaand succes Kees de Groot	107
De pastor en de hulpverlener <i>Ontwikkelingen in de wereld van het justitiepastoraat na 1990</i> Erik Sengers	123
Grond onder de voeten!? <i>Over het omgaan met de waarheidsvraag in de pastorale begeleiding van gedetineerden</i> Jan Kraaijeveld	137
Grond onder de voeten: over waarheid en betrouwbaarheid Ids Smedema	143

Inleiding: Liefde in tijden van detentie

Ryan van Eijk en Theo W.A. de Wit

Deze bundel bestaat vooral uit de inleidingen die gehouden zijn tijdens de rooms-katholieke studiedagen in 2019 en enkele daarop aansluitende, meer historische artikelen. Net als het beroemde boek *Liefde in tijden van cholera* van de Nobelprijswinnaar Gabriel García Marquez kent liefde in tijden van detentie vele verschillende aspecten zoals zielsverwantschap, opoffering en overgave, verlangen vanwege gemis van dierbaren, vluchtige passie, troost en geborgenheid. De artikelen geven niet het gehele scala aan aspecten weer, maar besteden wel aandacht aan verschillende manieren waarop (naasten)-liefde in en rond detentie en justitiepastoraat een rol speelt of tot uiting komt.

Naast deze bijdragen zijn twee symposia leverancier voor deze bundel: het symposium naar aanleiding van zeventig jaar justitiepastoraat en het afscheidssymposium van een justitiepredikant.

De filosoof Govert Buijs opent de bundel met een bijdrage waarin hij begint de herkomst en eigen betekenis van het begrip *agapè*, -vaak ietwat ongelukkig vertaald als 'liefde'- te achterhalen. Het leidt tot een brede waaier van karakteristieken die aan het begrip vastzitten. Daarna schetst hij de voortdurende worsteling, al volop in de christelijke traditie zelf, om de radicale implicaties ervan tegelijk overeind te houden maar deze ook praktisch uitvoerbaar te laten zijn, door en voor gewone mensen die geen superheiligen zijn. Het probleem is immers dat a- niet alles kan en b- niet jegens iedereen. Het brengt Buijs bij de werken van barmhartigheid en de ontwikkeling van institutionele sferen die elk op een eigen manier iets van het potentieel van *agapè* realiseren. Maar dat dit hele proces uiterst riskant is, zowel moreel als politiek-sociologisch, maakt hij eveneens duidelijk als hij aan het eind van zijn bijdrage een aantal risico's expliciet benoemt.

Joni Reef is verbonden aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van Universiteit Leiden waar ze betrokken is bij de opzet en uitvoering van verschillende onderzoeksprojecten die zich richten op gedetineerde ouders, achterblijvende kinderen en gezinsgericht werken in de strafrechtsketen. In haar bijdrage doet ze verslag van de resultaten uit haar onderzoek, waarbij ze onderscheid maakt tussen de fase van opsporing en aanhouding, het proces zelf, en de detentie. Aandacht voor achterblijvende kinderen blijkt dan in de fase van opsporing en aansporing nog zeker niet vanzelfsprekend. Gezien het feit dat detentie mogelijk een extra risicofactor vormt voor gedragsproblemen geven de onderzoeksresultaten alle reden om de positie en situatie van het minderjarige kind een grotere rol te geven bij het straftoemtingsproces van ouders. Aandacht voor de ouder-kind relatie tijdens detentie blijkt bij te dragen aan het vormen van een realistisch toekomstperspectief als het gaat om re-integratie van het gezin. Het kan ervoor zorgen dat vaders eerder en beter re-integreren in hun gezin en minder terugvallen in de criminaliteit,

want naast de leefdomeinen *werk* en *wonen* is het domein *gezin* bij ouders in detentie sterk bepalend voor het willen stoppen met criminaliteit. Ook kan het bij kinderen die naar criminaliteit neigen preventief werken.

Aan afzwaaiend justitieaalmoezenier Jan Lange was voor de studiedagen gevraagd een reflectie te delen over de vraag in hoeverre liefde een rol heeft gespeeld in zijn werk met en voor gedetineerden. Lange beantwoordt deze vraag met een zeer persoonlijke terugblik die vooral het karakter heeft van een persoonlijk getuigenis van wat hem tijdens zijn werkzame leven gaande heeft gehouden. Hij presenteert dit alles vanuit de voor hem essentiële, relationele driehoek 'ik, de ander en God'.

In haar bijdrage beschrijft de theologe Toke Elshof liefde in tijden van detentie vanuit drie hoeken. De eerste benadering gaat over liefde als een gevoel, een besef van passie of verbondenheid binnen gezins- en familie-relaties en binnen justitie-pastorale relaties. Zulke liefde bestaat binnen en vanwege de gevangeniscontext veelal als een verlangen naar of een gemis aan liefde. De tweede benadering, van liefde als theologale deugd, maakt het mogelijk om de volgehouden betrokkenheid van de justitiepastor te bezien als het beantwoorden aan een opdracht die het hart van de professie vormt, namelijk het verwijzen naar Gods liefde, ook voor hen van wie de menselijke waardigheid wordt betwist. Het daarvoor op de bres staan en de principiële gelijkwaardigheid van de pastorale relatie, - de weerbarstige justitiepastorale kernthema's -, liggen dus in de lijn van die eveneens weerbarstige Goddelijke liefde. Dat liefde als deugd wordt gezien haalt bovendien het perspectief van de inoefening dichterbij. Deze derde benadering wordt uitgewerkt in twee onderdelen. Allereerst een beschrijving van de negatieve theologie als een contemplatieve theologische methode die de ervaring van afwezigheid en gebrek serieus als uitgangspunt neemt. En vervolgens een eerste verkenning van de mogelijke betekenis van de didactische methode van het theologiseren voor het justitiepastoraat.

De bijdragen van Ryan van Eijk en Jorge García Cuerva komen niet voort vanuit de studiedagen maar sluiten er wel bij aan. Van Eijk geeft een historische schets van de relatie tussen gevangenis en christendom. Hij constateert dat er op basis van de Joodse wortels en de vroegchristelijke geschiedenis een onvermijdelijke, maar ook ambivalente relatie is tussen christendom en gevangenis: enerzijds is voor christenen de gevangenis een plek van onheil, anderzijds ook een plek van heil in de zin van een vindplaats van God en bekering. Deze relatie uit zich in een houding van kritische betrokkenheid met als beoogd doel herstel (bekering, vergeving en verzoening) voor de gedetineerde en humanisering van de gevangenis(straf).

Cuerva beschrijft in zijn artikel het leven van twee vrouwen en hun invloedrijke bijdrage in de geschiedenis aan de zorg voor gevangenen. Hij doet dit via de Spaanse Concepción Arenal en de Italiaans-Franse Julia Colbert, die beiden als bevoorrechte, adellijke vrouwen in het negentiende -eeuwse Europa geraakt worden door de omstandigheden van gevangenen en zich in hun leven op allerlei manieren concreet en direct engageren om deze omstandigheden te verbeteren. Cuerva presenteert ze als illustratie en inspi-

ratie voor hen die zich tegenwoordig inzetten van gevangenen.

Naast de bijdragen die aansluiten bij de studiedagen zijn er ook artikelen die voortkomen uit gebeurtenissen in het werkveld van het justitiepastaat. Allereerst zijn er twee bijdragen die gerelateerd zijn aan het feit dat in 1949 het protestantse en rooms-katholieke justitiepastaat in eigen plaats kreeg binnen het Ministerie van Justitie. Om dit zeventigjarig jubileum te herdenken was er in oktober 2019 aan de Tilburgse Universiteit een symposium gewijd aan dit heuglijke feit onder de titel 'Van toegevoegde waarde'. Kees de Groot van de Tilburg School of Theology hield bij die gelegenheid een toespraak; justitiepastor en godsdienstsocioloog Erik Sengers greep de gelegenheid aan te kijken naar ontwikkelingen in het rooms-katholieke justitiepastaat van de laatste dertig jaar. Daarnaast bood het afscheidssymposium van justitiepredikant Kraaijeveld met als thema 'Grond onder de voeten?! Over Geestelijke Verzorging en Justitia: omgaan met de waarheidsvraag in de begeleiding van gedetineerden' materiaal ter publicatie en reflectie.

Volgens De Groot is in de meeste Europese landen de geestelijke verzorging van gedetineerden lang in handen geweest van de aldaar dominante kerk. Voorzieningen voor andersgelovigen zijn daar vaak de laatste decennia pas van de grond gekomen en gestempeld door de politieke context, lees: de vrees voor radicalisering. In Nederland hebben uiteenlopende georganiseerde levensbeschouwingen toegang tot detentiecentra via door de staat aangestelde geestelijke verzorgers. De basis voor dit systeem, dat is geworteld in de civil society, werd gelegd toen de minister van justitie in 1949 een hoofd-predikant en een hoofdaalmoezenier aanstelde: een formule voor de toelating van diversiteit. Door deze breed toe te passen werd de bediening van een levensbeschouwelijk diverse populatie structureel georganiseerd. Humanistische, islamitische, en andere geestelijke verzorgers met een minder lange geschiedenis profiteren zo van een systeem dat werd geboren uit de omgang met verscheidenheid in christelijke kring. Hierdoor is er een tamelijk coherente praktijk van geestelijke verzorging bij justitie gegroeid en staat deze vooral in het teken van de persoonlijke vrijheid van godsdienst en minder in dat van de politieke hang naar veiligheid, al neemt de druk in die richting toe.

Sengers beschrijft in zijn artikel hoofdlijnen van de ontwikkeling van het katholiek justitiepastaat sinds 1989. Na een samenvatting van de voor-geschiedenis worden enkele algemene kenmerken geschetst van deze periode. Uit de bestudeerde literatuur en bronnen blijkt het justitiepastaat zich te verhouden tot de beleidsontwikkeling van strengere straffen enerzijds en grotere zorg anderzijds. Het justitiepastaat reageert daarop door enerzijds grotere betrokkenheid bij (na)zorgactiviteiten, anderzijds wordt het in deze periode sterker ingebed in de inrichtingen en in het ministerie. Dit doet een groter beroep op de geestelijke verzorging in het algemeen zich meer te verhouden tot andere disciplines en de eigen rol duidelijker te maken. In de conclusie wordt dit benoemd als de spanning tussen pastor en hulpverlener. Er worden vier ontwikkelingen genoemd die volgens Sengers voor de toekomst aandacht vragen: secularisatie, (culturele, etnische, religieuze, maatschappelijke) diversificatie, complexere problematiek bij de

gedetineerdenpopulatie en verharding van het strafklimaat.

In zijn afscheidssymposium stelt Jan Kraaijeveld zijn persoonlijke worsteling met de waarheidsvraag centraal. En dan niet zozeer de religieuze waarheidsvraag, maar eerder de juridisch-maatschappelijke. Kraaijeveld stelt zich de vraag ‘Wat moet ik als justitiepredikant als de juridisch of maatschappelijk aanvaarde waarheid niet waar is, en er een onschuldige gedetineerde voor me zit?’ Deze waarheidsvraag en hoe daarmee om te gaan in de begeleiding van gedetineerden verdient volgens Kraaijeveld verdere theologische en existentiële doordenking en een verdergaande inhoudelijke discussie.

Collega predikant Ids Smedema, werkzaam bij Defensie, neemt de handschoen van Kraaijeveld op en doet dit met als startpunt een souvenirbeeld gemaakt door een gevangene. Dat beeld suggereert een luisterende houding van de uitgebeelde figuur (een geestelijk verzorger?), maar moet en mag er meer van de justitiepredikant verwacht worden dan alleen luisteren als hij bespeurt dat de waarheid in een zaak geweld is aangedaan? Waar ligt de uiteindelijke loyaliteit dan, zo vraagt Smedema. Hij stelt dat er een aantal mogelijke, vooral rationele redeneringen langskomen voor en tegen bemoeienis door een geestelijk verzorger met de zaak van een gedetineerde. Maar die gaan uit van een veilig buitenperspectief. Smedema voelt uiteindelijk meer voor het innerlijk ervaren appel dat de ander op de geestelijk verzorger blijkt te kunnen doen. Dat geeft uiteindelijk de grond onder voeten.

De bundel wordt afgesloten met een bijdrage van Theo de Wit. Hij biedt een reflectie op een bijzonder project in de gevangenis van Leuven Centraal in België. Daar werd onder leiding van twee docenten van het *Centrum voor religie, ethiek en detentie* te Leuven een onderwijsproject opgezet waaraan naast gevangenen ook studenten van de Leuvense Universiteit participeerden. Het resultaat van het project was een document dat de instemming van minstens twee-derde van de deelnemers kon wegdragen. Het document biedt een mooi inkijkje in de diepgaande reflecties van de groep. De Wit gaat in het bijzonder in op een door de groep gelezen artikel van de Britse schrijver-filosof C.S.Lewis, waarin deze de aanval opent op wat hij de ‘humanitaire strafrechttheorie’ noemt. Achter deze vanuit goede bedoelingen uitgedragen theorie gaat volgens Lewis een nieuw soort wreedheid in de strafpraktijk schuil. Opmerkelijk was dat gedetineerden die de tekst lazen veel herkenden van wat ze zelf in tijdens detentie ervoeren.

Met deze bundel komt overigens een einde aan de zelfstandige publicaties van het Centrum voor Justitiepastoraat (CJP). Sinds de oprichting in 2009 heeft het CJP een indrukwekkende reeks aan publicaties geleverd over, vanuit en voor het justitiepastoraat. Met het opgaan van het CJP in het Universitair Centrum Geestelijke Verzorging (UCGV) en met het emeritaat van zijn directeur, prof. dr. Theo de Wit, in 2019 wordt met deze bundel ook een vruchtbare periode afgesloten, waarin op basis van een nauwe samenwerking tussen academische wereld en het werkveld justitiepastoraat jaarlijks kwalitatieve, populairwetenschappelijke reflecties werden gepresenteerd. Een woord van dank aan allen die hieraan in al die jaren op welke wijze dan ook bijgedragen hebben, is hier zeker op zijn plaats.